



УДК 37.032:371.65

**ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Самсакова І.В., старший викладач  
кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту  
Херсонський державний університет

У статті розкриваються поняття «музейна педагогіка», «музейно-педагогічний процес», «музейне середовище», висвітлюються музейно-педагогічні принципи, методи та прийоми при вихованні особистості учня, а також умови ефективного застосування музейно-педагогічних технологій у практиці школи, досліджується місце і роль музейно-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі, аналізується діяльність музеїв при навчальних закладах, як важливого засобу формування всебічно розвинутої особистості, подаються основні завдання шкільного музею як динамічного, інтерактивного освітнього простору, характеризується діяльність музеїв історичного профілю при навчальних закладах Херсонщини.

**Ключові слова:** музейна педагогіка, музейно-педагогічний процес, музейне середовище, виховання особистості, музейно-педагогічні принципи, методи та прийоми, музей при навчальному закладі.

В статті розкриваються поняття «музейная педагогика», «музейно-педагогический процесс», «музейная среда», освещаются музейно-педагогические принципы, методы и приемы при воспитании личности ученика, а также условия эффективного применения музейно-педагогических технологий в практике школы. Здесь анализируется деятельность музеев при учебных заведениях, как важного средства формирования всесторонне развитой личности, выделяются основные задачи школьного музея, как динамичного, интерактивного образовательного пространства, характеризуется деятельность музеев исторического профиля при учебных заведениях Херсонщины.

**Ключевые слова:** музейная педагогика, музейно-педагогический процесс, музейная среда, воспитание личности, музейно-педагогические принципы, методы и приемы, музей при учебном заведении.

**Samsakova I.V. EDUCATION OF STUDENT'S PERSONALITY BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGICS**

In the article the author reveals such concepts as «pedagogical process», «museum and pedagogical process», «museum environment», «museum pedagogics», that in turn solves the problems of personality formation, namely: the problem of involving of young students towards research activity by means of museum exposition with the use of information technologies; the problem of the development of their research skills and creative abilities; the problem of making the ability to form independent judgments and estimates, critical thinking skills; The pedagogical principles, methods and techniques in the education of student's personality, as well as the conditions of effective application of pedagogical technologies in the practice of the school are outlined in the article. The place and role of museum-pedagogical tools in the educational process are investigated by the author. Also the relevance of an exhibit as a kind of symbol of some epoch and culture is specified. Special attention is paid to the analyzing of the activities of museums at educational institutions as an important means of formation of comprehensively developed personality. The main objectives of the school museum as a dynamic, interactive educational space are presented in the study. Also the article deals with the characterizing the activity of the museums of the historical profile at educational institutions of Kherson region that are creative laboratory of education of pupils, where on the basis of personally-oriented approaches and use of different types of practical activity teachers train the younger generation as responsible citizens.

**Key words:** museum pedagogics, museum and pedagogical process, museum environment, personality education, museum and pedagogical principles, methods and techniques, museum with institution of higher education.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах реформування української освітньої системи постає питання щодо нових підходів до організації і змісту навчально-виховної діяльності. Важливе місце серед них посідає один із перспективних напрямів сучасної педагогіки – музейна педагогіка, що вирішує проблеми формування особистості, а саме: залучення учнівської молоді до дослідницької діяльності засобами музейної експозиції з використанням інформаційних технологій, розвиток їхніх дослідницьких умінь і творчих здібностей, вироблення

здатності до самостійних суджень і оцінок, навичок критичного мислення.

Музейна педагогіка має важливе значення в системі освіти та сприяє всебічному розвитку особистості учня, активному пізнанню навколишнього світу.

**Ступінь розробленості проблеми.** Актуальні проблеми розвитку музейної педагогіки вивчають вітчизняні та зарубіжні дослідники: Т. Белофастова, Є. Ванслова, Л. Гайда, О. Караманов, Ю. Ключко, І. Коссова, Ф. Левітас, Л. Масал, Б. Столяров, М. Юхневич та ін.



Теорія і методи діяльності музеїв при навчальних закладах стали предметом дослідження таких українських та російських учених: Н. Ганнусенко, Г. Елькін, І. Медведєва, З. Огризко, Ю. Омельченко, Т. Соломонова, В. Туманов та ін. У працях Л. Виготського, Д. Давидова, Л. Занкова аналізуються головні педагогічні принципи, які використовуються в діяльності шкільних музеїв.

**Мета статті** – дослідити та проаналізувати значення і реалізації засобів музейної педагогіки у вихованні особистості учня.

**Виклад основного матеріалу.** Музейна педагогіка – це наукова дисципліна на перетині музеєзнавства, педагогіки і психології, яка розглядає музей як освітню систему. Через свій міждисциплінарний характер музейна педагогіка оперує категоріями музеєзнавства та психолого-педагогічних дисциплін.

Термін «музейна педагогіка» уперше ввів у науковий обіг у 1934 році К. Фрізен (Німеччина). Ця галузь діяльності здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного та поліхудожнього підходу через педагогічний процес в умовах музею [3, с. 428].

Завдання музейної педагогіки випливають із вимог сьогодення, мудрого використання історичної та культурної спадщини нашого народу у системі виховної роботи.

Російський дослідник музейної педагогіки Б. Столяров дослідив та охарактеризував музейно-педагогічний процес як системно організовану і чітко спрямовану взаємодію музейного педагога та учнів, зорієнтовану на формування в умовах музейного середовища творчо розвиненої особистості. Забезпечуючи єдність розвитку, виховання та навчання, він спирається на наступні гуманістичні принципи:

– *принцип особистісної орієнтації*, в основі якої лежить знання особистісних якостей суб'єкта, його ціннісних орієнтацій, духовних потреб, мотивів поведінки та діяльності і т. д.;

– *принцип обліку індивідуальних та вікових особливостей* глядацької аудиторії спирається на поняття «загальне» (притаманне групі одного віку) та «особливе» (індивідуальне, неповторне);

– *принцип розвитку особистості в дії* виходить із розуміння необхідності активної участі учнів в музейному освітньому процесі;

– *принцип координації діяльності учасників музейно-педагогічного процесу* [5, с. 106].

Музейне середовище включає в себе наступні компоненти:

– навколomuзейний простір, що організовує увагу глядача;

– власне музейне приміщення, що налаштовує на сприйняття витворів мистецтва;

– експозицію як презентацію музейних пам'яток.

Таким чином, компоненти музейно-педагогічного процесу володіють внутрішнім взаємозв'язком, що забезпечує перетворення культурного досвіду в особисті якості людини, що формується.

В основі музейно-педагогічного процесу лежать наступні історично сформовані педагогічні принципи:

– *інтерактивність*, адже людина запам'ятовує лише те, що робить;

– *комплексність*, що означає тут включення всіх каналів сприйняття (чуттєвий, логіко-аналітичний, психомоторний);

– *програмність*, котра забезпечує засвоєння інформації та набуття вмінь на основі спеціально розроблених програм [5, с. 108].

Важливою умовою ефективного застосування музейно-педагогічних технологій у практиці школи є вибір відповідних дидактичних методів та прийомів, адже музейний простір вимагає спеціальної методики проведення занять. Вітчизняні педагоги, що користуються елементами музейної педагогіки на практиці, розробили власні підходи до цього актуального питання. Метод «занурення» в історичну епоху, який забезпечує відвідувачу символічний доступ у простір іншої культури, і при цьому дає йому змогу не лише візуально відчувати епоху, а й задіяти майже всі органи відчуття. Метод моделювання, який дозволяє групі відвідувачів провести музейне дослідження за допомогою уявної побудови ситуацій, подій, явищ, історичних процесів, «залучити до роботи» свою пам'ять та уяву. Це уможливорює не лише перевірку повноти своїх знань з певного предмета, а й сприяє розвитку практичних умінь їх вільно застосовувати.

До власне музейно-педагогічних методів належать також: рольове «прожиття» історичних та культурних подій, інформаційний, продуктивний, репродуктивний, дослідницький, реконструкції, порівняльних аналогій, асоціативний, порівняльного аналізу, випереджувального заохочення [2].

Загальні педагогічні методи здебільшого узгоджуються з методами, які використовують на музейній експозиції. Дотримуючись класифікацій дидактичних методів за джерелом знань та характером мисленнєвої й пізнавальної активності учнів, можна провести паралелі щодо їх застосування в музеї.



Так, розповідь і бесіду, як словесні методи, можна використовувати під час вивчення історії експонату, характеристики історичної епохи; методи ілюстрації й демонстрації – для безпосереднього показу експозиції; проблемно-пошуковий – для розкриття певної ідеї експозиції та особливостей її втілення, виявлення власного враження від побаченого тощо.

Український дослідник музейної педагогіки О. Караманов виокремлює 7 музейно-педагогічних прийомів:

– *прийом показу* – головний прийом і головний складник музейного заняття, що спрямовує увагу на риси та ознаки предметів;

– *прийом коментування* використовують тоді, коли експонат демонструють у процесі розвитку або руху. Прийом коментування доцільно використовувати на експозиції, де «відчувається» розгортання історичних подій, еволюційних процесів, наприклад, на виставці механічних приладів, народних виробів у контексті їхніх змін та вдосконалення впродовж певного часу;

– *прийом руху*: за його допомогою пізнають музейний об'єкт і закріплюють знання, а увага акцентована на окремих деталях;

– *прийом реконструкції* полягає у відтворенні події або епохи шляхом образної розповіді, за допомогою якої музейний педагог немовби робить слухача дійовою особою якоїсь події, ситуації;

– *прийом локалізації подій* характеризують особливо сильним емоційним впливом, що полягає у «прив'язуванні» певної історичної події до певного місця;

– *прийом порівняння* полягає в зіставленні різних ознак одного й того ж експоната або різних об'єктів між собою. Порівнювати можна ознаки та особливості певних предметів у різні історичні епохи, вираження схожих почуттів різними авторами в різних експонатах;

– *прийом цитування* дозволяє загострити інтерес слухачів на якомусь факті, події, явищі, надає більшої авторитетності висловлюванням педагога [1, с. 10].

Усі методи і прийоми роботи в музеї мають практичну значущість та ефективність, однак проблема полягає в їхній апробації, подальшому удосконаленню в ході постійного практичного застосування в навчально-виховному процесі, деталізації прийомів для різних категорій відвідувачів.

Застосування сучасних технологій у музейній педагогіці потребує практичної реалізації досвіду усього культурно-освітнього потенціалу музею, своєрідної «трансляції» інформації, яка зосереджена у музейних експонатах. Умовами цього є підвищення

значення музейного предмета як своєрідного символу тієї чи іншої епохи, культури. Очевидно, що такий підхід сприятиме розширенню світогляду учнів, вихованню людей, здатних активно пізнавати та розуміти оточуючий світ, відчувати глибину світової та національної культури.

У ході музейно-педагогічного діалогу з'являється можливість продемонструвати, як саме триває процес пошуку та інтерпретації інформації про кожний музейний експонат, як впливають на його розуміння індивідуальні особливості та властивості пам'ятки історії, як слід організовувати роботу з музейним експонатом з метою збільшення його емоційного впливу. Музей є унікальним засобом навчання та виховання: цінні експонати дають можливість безпосередньо доторкнутися до навчального матеріалу, що вивчається на уроках історії, українознавства та ін. Емоційні враження після побаченого сприяють виконанню освітніх та виховних завдань навчального закладу, педагога.

Нині в Україні формується система діяльності музеїв при навчальних закладах, постійно оновлюється зміст їхньої діяльності, триває пошук місця і ролі музейно-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі. Доповнено нормативно-правову базу щодо діяльності таких музеїв, тепер вона регламентується «Положенням про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 22.10.2014 № 1195.

Музеї при навчальних закладах є творчою лабораторією виховання учнів, у якій на основі особистісно орієнтованих підходів та застосування різних видів практичної діяльності педагога прищеплюють підростаючому поколінню якості свідомих громадян. Такі музеї є важливим засобом навчально-виховної роботи, формування всебічно освіченої особистості, виховання патріотів українського народу.

Основними завданнями музеїв при навчальних закладах є:

– залучення молоді до краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної та природоохоронної роботи;

– формування в молоді соціального досвіду на прикладах історичного минулого України;

– вивчення, експонування та популяризація історико-культурних і природних надбань рідного краю засобами навчальної, виховної та просвітницької роботи;





- розширення і поглиблення загально-освітньої та допрофесійної підготовки молоді засобами позакласної, позашкільної роботи;

- надання допомоги педагогічним колективам навчальних закладів у впровадженні активних форм роботи з учнями;

- залучення дітей, учнів та молоді до формування, збереження та раціонального використання Музейного фонду України;

- проведення культурно-просвітницької роботи серед дітей та молоді, інших верств населення [4].

Нині музейна педагогіка розглядає шкільний музей як динамічний, інтерактивний освітній простір, який має певні переваги в порівнянні з державними музеями. Серед них можна визначити такі: існування постійної аудиторії, можливість використання колекції музею для організації та здійснення навчально-виховних заходів, участь школярів у збереженні музейних колекцій, можливість перевірити себе в майбутній професії, комфортна атмосфера для діалогу вчителя з учнем, відвідувача з музейним експонатом, особисті норми соціальної поведінки та ін. Усе це сприяє тому, що шкільний музей є ідеальним місцем для творчої самореалізації молоді, коли учень не тільки споживає продукт музейної діяльності, але є його активним творцем.

У кожному регіоні України існує багата історична спадщина, яку неодмінно треба використати в роботі з учнями. Жоден підручник, посібник чи навіть електронний носій не дасть школярам того багатого історичного матеріалу, про який зможуть розповісти музейні експонати. Пам'ятки історії та культури допомагають вчителю більш яскраво розкрити перед учнями історичну спадщину, зрозуміти процес розвитку суспільства від найдавніших часів до сьогодення. Музейні експонати є відбитком визначних подій історії України, героїчних подвигів і трудових звершень українського народу. Музейні реліквії – своєрідні «голоси історії», які являють собою значний ілюстративний матеріал. Знаряддя праці, зброя, одяг, предмети побуту, особисті речі видатних історичних діячів, документи, нагороди, фотографії, різноманітні джерела допомагають учням відчувати історичну епоху і справляють на них велике враження.

Враховуючи усі аспекти використання елементів музейної педагогіки, цей напрямок є досить важливою частиною системи патріотичного виховання, оскільки завдяки безпосередньому зв'язку із духовними надбаннями та історичним минулим, дозволяє наочно ілюструвати ті чи інші події і факти. На думку професора Ф. Левітаса, одним із

нагальних питань більш ефективного використання новітніх методів роботи є створення скоординованої системи співпраці музею і навчальних закладів. Організація екскурсій, лекцій, конференцій з урахуванням особливостей шкільної програми сприятиме модернізації навчально-виховного процесу в цілому [2].

Особливістю діяльності шкільних музеїв є те, що вони комплектуються, створюють експозиції і використовують їх відповідно до навчально-педагогічних та виховних завдань школи. Кращі шкільні музеї функціонують як шкільні навчально-методичні центри і лабораторії, які надають значних можливостей щодо підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Важливу роль при цьому відіграє самостійна робота школярів під керівництвом педагога.

Сучасна концепція музейної педагогіки передбачає максимальне використання можливостей освітнього простору шкільного музею для опанування всіх видів музейної діяльності. Пріоритетними визнані такі напрями: пошуково-дослідницька, фондова й експозиційно-виставкова робота, культурно-освітня діяльність.

У Херсонській області простежується тенденція зростання кількості музеїв при навчальних закладах: 2012 р. – 144; 2013 р. – 158; 2014 р. – 160. Значну частину від загальної кількості музеїв складають історичні – 139, з них: широкого історичного профілю – 74, військово-історичні – 37.

Учнівська молодь вивчає бойовий шлях військових частин, підпільний партизанський рух. Юні краєзнавці спільно з ветеранськими організаціями створюють «книги Пам'яті», родинні літописи. На базі зазначених музеїв проводяться різноманітні заходи: урочисті лінійки, уроки мужності, інформаційні години, вікторини, лекції, краєзнавчі експедиції, подорожі місцями боїв, зустрічі з ветеранами. Музеї підтримують тісні зв'язки з радами ветеранів, ведуть шефську роботу: допомагають ветеранам Великої Вітчизняної війни, вдовам захисників Вітчизни. Для учнів шкіл музеї постійно організовують екскурсії та виставки. Матеріали, зібрані в музеях, використовуються для написання рефератів, підготовки виступів на уроках, для написання науково-дослідницьких робіт.

Значної популярності набули музеї історії навчального закладу, їх створено в області 28, а також етнографічні – 13.

У 2014 р. був проведений обласний конкурс музеїв при навчальних закладах «Скарби нашої пам'яті», який був присвячений 70-річчю створення Херсонської області та 70-річчю визволення України від німецько-фашист-



ських загарбників. В області 11 музеїв носять звання «зразкових», серед них – музей бойової слави 87 Гвардійської стрілецької дивізії Цюрупинського центру дитячої та юнацької творчості; музей бойової слави загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 м. Скадовська; музей історії села Новопавлівка Новопавлівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Каланчацького району; музей історії школи Скадовської гімназії Скадовської міської ради; музей історії селища Іванівської гімназії Іванівської районної ради та ін.

Аналіз досвіду школьних музеїв Херсонщини свідчить, що пошуково-дослідницька робота дозволяє учням успішно засвоїти як у теорії, так і на практиці всі етапи науково-дослідницької роботи: навчитися працювати з джерелами різних типів, засвоїти способи зовнішнього і внутрішнього аналізу джерел, навчитися формулювати проблему, мету та завдання дослідження, обстоювати власну точку зору, набутти навичок роботи з науковою, довідковою літературою та публічних виступів.

Залучаючи учнів до пошуково-дослідницької роботи, художньо-естетичної та природоохоронної роботи, педагоги формують їхнє громадянське мислення, виховують повагу до національних надбань, почуття гордості за власну країну, адже учні глибше вивчають історію міста і держави.

**Висновки.** Підсумовуючи сказане, можемо зробити висновок, що використання елементів музейної педагогіки дозволяє:

- підвищити інтерес вихованців до навчання;
- урізноманітнити форми і методи навчально-виховної роботи;
- посилити міжпредметні зв'язки;
- використовувати нестандартні види занять;

– підвищувати загальний рівень культури учнів та впливати на формування їх свідомого ставлення до культурної спадщини людства.

Отже, музейна педагогіка активно сприяє процесу виховання особистості, формуванню нового способу мислення, відходу від авторитарних принципів та підвищенню мотивації до навчальної діяльності, що відповідає сучасним тенденціям особистісно орієнтованої освіти.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з визначенням ролі музейної педагогіки у вихованні студентської молоді.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Караманов О. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи / О.В. Караманов // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 3 (152). – С. 5-12.
2. Левітас Ф.Л., Дудар О.В. Елементи музейної педагогіки у системі патріотичного виховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ffre.ru/mernajgejgernaqas.html>
3. Любич О. Роль засобів музейної педагогіки в процесі виховання учнів у позашкільних навчальних закладах / О.І. Любич // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / за ред. О.В. Сухомлинської, І.Д. Беха, Г.П. Пустовіта, О.В. Мельника; літ. ред. І.П. Білоцерківець. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – Вип. 4. – С. 428-429.
4. Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України // Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.10.2014 № 1195.
5. Столяров Б. Музейная педагогика. История, теория, практика: [учеб. пособие] / Б.А. Столяров. – М. : Высшая школа, 2004. – 216 с.